

Lausunto

07.08.2024

Asia: VN/12900/2024

Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 12 §:n muuttamisesta

Lausunnonantajan lausunto

Lausunnonantajan näkemykset sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain 12 §:n muuttamisesta

SOSTE kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto asiasta.

SOSTE näkee tarkoituksenmukaisena tarkastella säännöllisesti sosiaali- ja terveydenhuollon kelpoisuuksia ja pitää mahdollisena niiden väljentämistä tietyin osin. Tarkastelua tulee tehdä erityisesti asiakkaiden palvelun laadun ja saatavuuden turvaamisen ja toiminnan tarkoituksenmukaisen toteuttamisen näkökulmasta. Tämän muutoksen toteuttaminen muutoin kuin pian tehtävän ammattihenkilölain kokonaistarkastelun yhteydessä ei ole järkevää.

Lakimuutos esitetään yhtenä julkisen talouden sopeutustoimena. Sen perusteella on tarkoitus vähentää hyvinvointialueiden rahoitusta kahdella miljoonalla eurolla vuodessa, koska epäpäteville työntekijöille voidaan esityksen mukaan maksaa pienempää palkkaa. Säästöjen tavoittelu vaarantaa lakiesityksen tärkeän tavoitteen turvata asiakkaiden oikeus hyvään sosiaalihuoltoon. Tosiallisten säästöjen syntyminen on myös epärealistista. Jos lakimuutos tehdään, se ei saa vähentää hyvinvointialueiden rahoitusta.

Vaikutusten arvioinnissa erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa olevien oikeuksiin

Sosiaalipalvelut ja sosiaalityö ovat olemassa niitä tarvitsevia ihmisiä varten. He ovat usein monin tavoin vaikeassa elämäntilanteessa. SOSTEn jäsenjärjestöt edustavat tällaisia ihmisryhmiä, kuten suojelua ja tukea tarvitsevia lapsia ja nuoria ja heidän perheitään, vammaisia ja ikääntyneitä henkilöitä, päihde- ja mielenterveyskuntoutujia ja rikostaustaisia ihmisiä. SOSTE korostaa, että esitystä väljentää koulutus- ja kokemusvaatimuksia tilapäisesti laillistetun sosiaalityöntekijän tehtävissä toimivilta on arvioitava asiakaslähtöisesti. Vaikutusten arvioinnissa on kiinnitettävä

erityistä huomioita haavoittuvassa asemassa oleviin ryhmiin ja heidän oikeuksiensa toteutumiseen. Monet sosiaalityön asiakkaat voivat kuulua useampaan haavoittuvassa asemassa olevaan ryhmään.

Sosiaalipalveluilla ja sosiaalityöllä turvataan usein ihmisten perusoikeuksien toteutuminen. Sosiaalityössä voidaan puuttua perustavaa laatua oleviin oikeuksiin, kuten itsemääräämisoikeuteen ja perhe-elämän suojaan. Tämä tekee siitä eettisesti vaativaa yhteiskunnallista työtä.

Yhteiskunnassa vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten palveluiden laatuun, asiakasturvallisuuteen ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Asiakkaan on voitava luottaa palvelujärjestelmän laatuun sekä ammattilaisten tietoon ja taitoon. Työntekijöiden perus- ja ihmisoikeus- sekä lainsäädäntöosaaminen on olennainen osa sosiaalityötä.

Pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä ei ratkea esityksen keinoin

Sosiaalityössä julkista valtaa käyttävät laillistetut sosiaalihuollon ammattihenkilöt. Näin myös vastaisuudessa, mutta lakiehdotus laajentaisi sellaisten henkilöiden joukkoa, jotka voisivat toimia tilapäisesti sosiaalityöntekijän tehtävissä. Esitys on tehty helpottamaan hyvinvointialueiden vakavaa sosiaalityöntekijäpulaa, mutta se esitetään myös yhtenä julkisen talouden sopeutustoimena.

Hyvinvointialueiden pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä on kiistaton. On myönteistä, että sitä yritetään ratkoa. On mahdollista ajatella, että sosiaalipalveluiden saatavuutta helpottaisi se, kunhan työntekijöitä olisi saatavilla, vaikka vähäisemmälläkin koulutuksella. SOSTE katsoo kuitenkin, ettei tilapäisenä sosiaalityön tehtävissä toimivien koulutus- ja kokemusvaatimusten väljentämisellä saavuteta ratkaisua pulaan pätevistä työntekijöistä. Ennen kaikkea sillä voidaan vaarantaa asiakkaiden oikeuksien toteutuminen ja asiakasturvallisuus.

Tilapäisten työntekijöiden puutteellinen osaaminen vaarantaa jo nyt asiakasturvallisuuden

Muun muassa sosiaalityön koulutusta antavien yliopistojen verkosto on todennut, että väljennykset tilapäisinä sosiaalityöntekijöinä toimivien koulutus- ja sosiaalityön harjoitteluvaatimuksiin vaarantaisivat erityisesti sosiaalilainsäädännön osaamisen. Se vaikuttaa merkittävästi asiakkaan edun, oikeusturvan ja asiakasturvallisuuden toteutumiseen.

Lain muutosesityksessä todetaan, että valvontaviranomaisilta saatujen tietojen mukaan sosiaalihuollon palvelujen saatavuuden ja asiakasturvallisuuden vaarantumisen pääasiallisina syinä ovat olleet tilapäisesti sosiaalityöntekijän tehtävissä toimivien henkilöiden puutteellinen osaaminen hallinnollisesta menettelystä, sosiaalihuollon lainsäädännöstä, asiakasasiakirjojen kirjaamisesta,

käytettävissä olevista sosiaalipalveluista sekä julkisen vallan käytön edellytyksistä virkatoimessa. Opiskelijoiden ammattitaitoa ei ole pidetty riittävänä vastaamaan haastavista sosiaalihuollon asiakkuuksista, mikä on voinut johtaa asiakkaiden perusoikeuksien ja itsemääräämisoikeuden loukkauksiin sekä huonoon kohteluun.

Näkövammaisten liitto on tuonut esiin, että sen asiakastyössä on saatu kokemuksia näistä tilanteista. Näkövammaisille on esimerkiksi lähetetty lainvastaisia kirjeitä tai vammaispalvelupäätökset on tehty puutteellisesti.

Näistä ongelmista huolimatta esityksen nähdään turvaavan asiakkaan oikeutta hyvään sosiaalihuoltoon.

Asiakkaan on tiedettävä, millä koulutuksella hänen asioitaan hoidetaan

Asiakkaan pitää aina olla tietoinen siitä, kuka hänen asioitaan hoitaa: laillistettu sosiaalityöntekijä, sosiaalityön opiskelija vai henkilö, ”joka tilapäisesti toimii sosiaalityöntekijän tehtävissä”. Tilapäisesti sosiaalityöntekijän tehtävässä toimivan henkilön aseman tulisi käydä ilmi hänen ammattinimikkeestään. Muutosesitys lisäksi taustakoulutusten kirjoa ja voisi aiheuttaa lisää hämmennystä.

Asiakkaan pitäisi myös tietää, milloin hänellä on oikeus kieltäytyä tilapäisesti toimivan henkilön palveluista ja vaatia, että heidän asioitaan hoitaa laillistettu sosiaalityöntekijä.

Muutosesitys tuo sosiaalityöhön lisää tilapäisiä työntekijöitä eri taustoilla. Sosiaalityö on kohtaamis- ja muutostyötä. Muutoksia mahdollistavat luottamukselliset asiakassuhteet syntyvät hitaasti, eivät vaihtuvien epäpätevien työntekijöiden kanssa. Sosiaalihuollossa henkilöstön suuri vaihtuvuus on vakava riski palvelujen laadulle, asiakasturvallisuudelle ja osaamiselle. Vaihtuvat työntekijät ovat yleinen asiakaspalautteen aihe.

Eritaustaisten sijaisten ohjaus ja valvonta kuormittavat päteviä työntekijöitä ja voivat kaventaa heidän työnkuvaansa

Asiakkaan edun mukaista on, että hänen asioitaan hoitaa ensisijaisesti laillistettu sosiaalityöntekijä, joka pystyy hoitamaan työn eri osa-alueet. Jos työvoimaa pitää täydentää tilapäisillä työntekijöillä, on oleellista, että sijainen opiskelee yliopistossa sosiaalityötä - eikä esimerkiksi sosiologiaa, kuten esityksen mukaan on mahdollista - pätevyitty pian ja hänen työtään valvotaan.

Jos epäpätevien työntekijöiden määrä lisääntyisi, laillistettujen sosiaalityöntekijöiden työmäärä ja työn kuormittavuus voisivat kasvaa: perustyön lisänä heille tulisi tilapäisen sosiaalityöntekijän valvontatehtävä ja vastuu myös näiden työstä. Työ voisi kapeutua juridis-byrokrattiseksi työksi, kun sijaisilla ei ole oikeuksia tai osaamista vaativimpiin työtehtäviin. Voi myös olla, että heidän mahdollisuutensa tehdä asiakastyötä heikkenisi eli asiakkaan mahdollisuus saada laillistetun ammattilaisen palvelua heikkenisi. Tämä voisi edelleen "karkottaa" päteviä työntekijöitä alalta.

Työntekijäpula voi pahentaa esityksen sosiaalityötä ja sen tekijöitä väheksyvä sävy

Lakiesitys välittää alan ammattilaisille, opiskelijoille ja myös asiakkaille ikävän viestin: tuntuu, ettei työn vaatavuutta ja laaja-alaisuutta täysin ymmärretä ja työntekijöitä ja samalla asiakkaita väheksytään. Alalla pitkään vallinnut aliarvostuksen tunne voi vahvistua. Tämä voi edelleen vähentää sosiaalityöntekijöiden ja sosiaalityön opiskelijoiden kiinnostusta toimia hyvinvointialueilla sosiaalityön tehtävissä.

Jos työ hyvinvointialueilla ei kiinnosta koulutettuja sosiaalityöntekijöitä, sosiaalityön merkitys ja sisältö hyvinvointialueen palvelukokonaisuudessa voi kärsiä.

Asiakkaiden näkökulmasta pitää keskittyä pätevien, vakituisten työntekijöiden rekrytointiin kaikin keinoin. Heitä on Valviran sosiaalihuollon ammattihenkilöiden keskusrekisterissä tuhansia yli hyvinvointialueiden tarpeen. Keinoja houkutella päteviä työntekijöitä ovat muun muassa työolojen parantaminen, palkkaus, sitouttamislisät, koulutuksen mahdollistaminen, urapolkumallit, esihenkilötuki, mentorointi ja hyvä perehdytys.

Osa hyvinvointialueista esimerkiksi kannustaa sosiaalityöntekijän tehtävässä nyt tilapäisesti toimivia, sosiaalityöntekijän ammattiin opiskelevia henkilöitä valmistumaan palkallisilla gradunkirjoittamisvapailta. Nämä lienevät entistä enemmän tarpeen, kun aikuiskoulutustuki on lakkautettu. Se on aiemmin mahdollistanut monelle muutaman kuukauden opintovapaan opintojen loppuunsaattamiseksi.

Lausunnonantajan näkemykset voimaantulosta

Lakimuutosta ei pidä tehdä.

Onko lakiehdotuksen olennaisia vaikutuksia arvioitu riittävästi? Mitä muita olennaisia vaikutuksia lakiehdotuksella voidaan arvioida olevan?

Säästövaikutusten arviointi on epäuskottavaa. Rahaa kuluu, kun vakanssit mahdollisesti saadaan täytettyä. Pienemmän palkan maksaminen sijaisille voi olla eri syistä hankalaa. Pienempi palkka taas ohjaisi palkkaamaan tilapäisiä työntekijöitä pätevien sijaan, mikä ei ole toivottava kehitys.

Eri koulutustaustoista tulevien sijaisten ohjaaminen kuormittaa työyhteisöjä ja ohjaajia. Lisäkuormitus ja vaativampien tehtävien hoitaminen tulisi huomioida laillistettujen sosiaalityöntekijöiden palkkauksessa ohjaajapalkkioina ja tehtävälisinä.

Kahden miljoonan leikkaus hyvinvointialueiden rahoituksesta koskisi ilmeisesti epäreilusti myös niitä hyvinvointialueita, jotka ovat aktiivisesti pyrkineet ratkaisemaan sosiaalityöntekijäpulaa.

Muita yleisiä huomioita lakiehdotuksesta?

Sosiaalityö on muutakin kuin lastensuojelua

Lakiehdotuksen perusteluissa keskitytään lähes pelkästään lastensuojeluun. Tämä on ymmärrettävää, koska työntekijäpula on siellä suurin, mutta se on myös ristiriitaista, koska sinne pitäisi saada kokeneimmat ja osaavimmat sosiaalityöntekijät.

Muutosesitystä olisi pitänyt tarkastella laajemmin sosiaalityön näkökulmasta. Sosiaalityötä tehdään myös monien muiden ihmisryhmien kanssa ja muutoksen vaikutuksia myös niiden kanssa tehtävään työhön pitäisi arvioida.

Esimerkiksi vammaispalveluissa sosiaalityö on merkittävää ja siinä vaarantuvaksi arvioitu lainsäädäntöosaaminen on erityisen tärkeää. Vammaisjärjestöt eivät edes ole saaneet lakiesityksestä lausuntopyyntöä, vaikka YK:n vammaissopimuksen mukaan vammaisten henkilöiden osallistamisvelvoite on yksiselitteinen, kun esityksellä on merkitystä vammaisille ihmisille. Vammaispalvelulain uudistus on tulossa voimaan 1.1.2025 ja jo sen vuoksi tarvitaan laajasti täydennyskoulutusta.

Ikääntyvässä yhteiskunnassa myös esimerkiksi gerontologinen sosiaalityö heikoimmassa asemassa olevien ikäihmisten kanssa ansaitsee huomiota.

Lakiesitys on hämmentävän ristiriitainen

Esityksessä on kuvattu hyvin riskejä, joita eri koulutustaustaisten opiskelijoiden käytön laajentamisella voi olla asiakasturvallisuudelle ja asiakkaiden oikeusturvalle. Sosiaalityöntekijän työn vaativuus ja vastuullisuus huomioiden merkitystä ei ole vain sillä, että virat saadaan täytetyksi, vaan että tilapäisesti ammatissa toimivalla opiskelijalla on aidosti tehtävässä edellytetty osaaminen. Jo nyt tiedetään, että ongelmia on perehdytyksessä, riittämättömässä ammatillisessa ohjauksessa ja johtamisessa. Riskeistä huolimatta esitetään muutosta ja sanotaan sen edistävän asiakkaiden oikeutta hyvään sosiaalihuoltoon.

Pula pätevistä sosiaalityöntekijöistä hyvinvointialueilla on merkittävä ongelma. Sen ratkaisemiseen tulee kuitenkin pyrkiä aktiivisesti muilla keinoin kuin sosiaalityöntekijän ammatissa toimimisen kelpoisuusvaatimuksia alentamalla.

Saarinen Erja
SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry